

ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΑΝΟΙΚΤΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ

ΣΧΟΛΗ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΣΠΟΥΔΩΝ

Σπουδές στον Ελληνικό Πολιτισμό

ΘΕΜΑΤΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ

**Γράμματα II: Νεοελληνική Φιλολογία
(19ος και 20ός αιώνας)**

**ΑΝΘΟΛΟΓΙΟ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΩΝ
ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΚΩΝ ΚΕΙΜΕΝΩΝ
(19ος και 20ός αιώνας)**

ΠΑΤΡΑ 2008

Σωτήρης Πατατζής

Ήχ ...τέσσερα!

Όλο κουβαλούσαν εκείνη τη νύχτα. Μιά θερμή νύχτα του Άλωνάρη. Τò ρολό τής πόρτας έτριζε μιá στιγμή σá θεριό πού κροταλίζει τις πελώριες μα-
σέλες του. Άνοιγε κι έκλεινε. Και τò σκοτάδι κείνης τής στενόμακρης αποθή-
κης σè κατάπινε κι έσβηνες. Όταν πρωτόμπαινες άπλωνες τá χέρια σου στο
κενò σán τυφλός. Κάποτε έβρισκες áλλα χέρια πού φτερούγιζαν και κείνα
áθóρυβα μέσα στο σκοτάδι. Κι έτσι, áσυναίσθητα, τά ' σφιγγες, σá νά 'θελες
νά ιδεις áν είναι κάτι ζωντανò εκείνο πού άγγιζες. Ύστερα τá τεντωμένα
μάτια συνήθιζαν σιγά-σιγά στο μαύρο πηλό του σκοταδιου. Και ξεχώριζες
τότε κάτι σκοτεινούς δγκους πού άναδευóταν πέρα-δóθε σán τá καλάμια του
βάλτου. Μερικοί μιλούσαν σιγά και φοβισμένα. Άλλοι καθιστοί, μ' άκουμπι-
σμένες τις πλάτες στο τοίχο και τá χέρια πλεγμένα μπροστά στα γόνατα, έμε-
ναν άκίνητοι και σιωπηλοί.

Έκει στο βάθος, ένας ψηλός στέκεται όρθιος, κολλητά στον τοίχο. Έχει τá
πόδια του άνοιγμένα και φοράει ξασπρισμένες πυτζάμες. Μου γεννάει τήν
ιδέα ενός σκελετου, πού έτσι δά νά τόν σπρώξεις θά σωριαστεί με πάταγο
κάτω στο τσιμέντο και θά μεταβληθεί σ' ένα σωρό άσπρουλιάρικα κόκαλα.

Σφίγγω τò χέρι του διπλανου μου και του δείχνω τόν ψηλό με τις πυτζά-
μες.

— Κοίταξε, του λέω, δέ μοιάζει σá σκελετός;

Αυτός γύρισε τò κεφάλι του κουρασμένα. Ύστερα έβηξε δυò φορές πνιχτά
και δέ μου μίλησε.

Άπό τò βάθος άκούστηκε μιá ύγρη και πνιγμένη κραυγή:

— Πέστε μου πού είμαστε; πού είμαστε;

Ένας πού μιλούσε με μιá φωνή έρρινη και σουβλερή, ρώτησε:

— Τί έπαθες;

— Πνίγουμεαι παιδιά... πνίγουμεαι...

— Έ... πνίξου..., είπε πάλι η σουβλερή φωνή. Καλά θα κάνεις. Έτσι... μιά ώρα αρχύτερα. Θαρρείς πώς θα γλιτώσει κανείς μας; Έ; Όχι... Σας τὸ λέω ἐγώ. Πρέπει νὰ σπάσουμε τὰ κεφάλια μας στὸν τοῖχο. Όλοι μαζί γιὰ νὰ παίρ-
νουμε κουράγιο. Ω... Ω... ὄπ...! Έτσι, σὰν τοὺς ψαράδες πὺ τραβᾶνε τὴν
τράτα.

Κάποιος γέλασε δυνατά. Τὸ γέλιο του ἀντήχησε πένθιμα σὰ σὲ θολωτὸ
τάφο. Ὑστερα ρώτησε:

— Τί κρᾶζεις, ἔτσι νεκροπούλι;

— Ἐμένα τὸ λές; εἶπε ἡ σουβλερή φωνή.

— Ναί, κάνεις σὰν κουκουβάγια.

— Ἐγώ; Θεέ μου! Λοιπὸν ἀκούστε. Ἐγὼ πὺ σὰς μιῶ εἶμαι φυσικὸς στὸ γυ-
μνάσιο. Δεκαετῆς ὑπηρεσία. Ξέρω ἀπ' αὐτά. Καὶ σεῖς εἴσατε ὅλοι παιδιά.
Ἦθελα νὰ σὰς κρύψω τὴν ἀλήθεια, μὰ τώρα... Ποιὸς ρώτησε πὺ εἴμαστε;

— Ἐγώ, εἶπε ἡ ὑγρὴ φωνή.

— Εἶσαι καὶ σὺ παιδί, ἀπάντησε ὁ φυσικὸς.

— Παιδί; Ἐχω πέντε παιδιά, ἀνθρωπέ μου.

— Καὶ μ' αὐτὸ τί; Λοιπὸν, εἴμαστε παιδί μου σέ... κλίβανο. Στὸ λέω, θὰ μᾶς
κάψουν ζωντανούς, σὰν ποντίκια.

Κοιτάξαμε ὅλοι πρὸς τὸ μέρος του. Ἡ ἀνάσα μας ἔγινε πὺ γρήγορη. Ὁ τρό-
μος χοροπηδοῦσε πάνω ἀπ' τὰ κεφάλια μας, τσαλαβουτώντας τὰ πόδια του
μὲ τὰ γαμπὰ νύχια μέσα στὸ βρώμικο πηλὸ τούτου τοῦ σκοταδιοῦ. Σηκώναμε
τὰ μάτια μας ψηλὰ στὴ στέγη κι ἄδικα ψάχναμε ν' ἀνακαλύψουμε μιὰ χαρα-
μάδα. Μιά τρυπίτσα, ὅσο μικρὴ καὶ νὰ 'τανε θὰ μπορούσε νὰ μᾶς στείλει τὸν
παρήγορο χαιρετισμὸ κάποιου μακρινοῦ ἄστρου. Τὰ ἄστρα! Πόσο ὁμορφα εἶ-
ναι τὶς θερινὲς νύχτες τοῦ Ἄλωναρη!...

Ξαφνικὰ ἐκεῖνος μὲ τὶς ξασπρισμένες πυτζάμες πὺ φάνταζε μὲς τὸ σκο-
τάδι σὰ σκελετός, ἄρχισε νὰ κλαίει γοερά. Χτυποῦσε τὸ στήθος του καὶ κου-
νιότανε πέρα-δῶθε σὰν τὶς μοιρολογίστρες τῆς Μάνης. «Μαρίνα... Μαρίνα...»,
φώναξε.

Ὁ φυσικὸς ἀκούστηκε πάλι:

— Φώναξε και κλάψε όσο θές. Δε σ' ακούει η Μαρίνα. "Υστερά σου τὸ λέω. Θὰ πεθάνει και κείνη. "Όλοι μας. Γιατί; Γιατί ἔτσι. Κάποιο ἔλατήριο ἔσπασε στη ζωή. "Όλη τὴ γῆς τὴν ἔζωσε ὁ θάνατος. Καταλαβαίνετε; Τώρα ἓνα μᾶς μένει: νὰ διαλέξουμε τὸν τρόπο πὸν θὰ πεθάνουμε. Ἐγὼ σᾶς λέω ἐκεῖ... στὸν τοῖχο.

Τὸ ἴδιο γέλιο ἀντήχησε πάλι.

Ὁ φυσικὸς ἀγρίεψε.

— Τί γελαῖς ἐσύ ἔτσι; Εἶσαι τρελὸς ἢ βλάκας;

— Γελῶ, μπορῶ νὰ μὴν γελάσω;

— Χμ... Γελαῖ δὲ μῶρος...

— Μῶρος; Τί θὰ πεῖ αὐτό;

— Θὰ πεῖ πὼς εἶσαι ἀγράμματος.

— Μήπως, ἀδερφέ μου, εἶναι ἡ μόρα; "Αν εἶναι αὐτό... εἶσαι στ' ἀλήθεια σὰν τὴ μόρα. Ἔτσι και κείνη μᾶς πλακώνει τὰ στήθια και μᾶς βασανίζει. Ἡ μόρα ἔρχεται στὰ σίγουρα ἂν φᾶς τὸ βράδυ πολλὰ φασόλια ἄβραστα.

— Εἶσαι παιδί, εἶπε ὁ φυσικὸς. Θὰ 'σαι ἓνα τρελόπαιδο. Πὼς μπορεῖς νὰ μιλάς γιὰ μόρες και φασόλια μπροστὰ στὸ θάνατο; Ἐγὼ... Ξέρεις γιατί τὰ λέω αὐτά, παιδί μου;

— Ξέρω...

— Γιατί λοιπόν;

— Γιατί φοβᾶσαι.

— Ἐγὼ;

— Ναί, ἐσύ... Τρέμεις σὰν τὸ πουλί. Δὲν ἀξίζει τὸν κόπο. Ἐγὼ πὸν δὲν εἶμαι φυσικὸς μπορῶ νὰ σὲ βεβαιώσω πὼς ὁ θάνατος εἶναι σὰν τὸ σκιάχτρο πὸν στήνουμε στὰ χωράφια γιὰ τὰ σπουργίτια. Ἔτσι τρέμουν και κείνα μόλις τὸ πρωτοβλέπουν. Ἔστερα ὅμως, ἅμα τὸ ἰδοῦνε πολλές φορές, συνηθίζουνε, ξεθαρρεύουνε και μπορεῖ ν' ἀρχίσουν νὰ κάθονται ἐπάνω του και νὰ τὸ κουτσουλᾶνε. Τότε πρέπει νὰ βάλεις ἐργάτες πὸν τὰ διώχνουν φωνάζοντας και χτυπώντας ἄδειους τενεκέδες...

— Ἔ, λοιπόν, πέστε μου. Δὲν εἶναι παιδί; οὔρλιαξε ὁ φυσικὸς.

— Παιδί; Έχω και γώ «δεκαετή ύπηρεσίαν».

— Έσύ; Θεέ μου!... και δὲν ἔτυχε ποτέ σου ν' ἀκούσεις τὸ «γελαῖ δὲ μῶρος»;
Ποῦ ὑπηρετοῦσες;

— Στὴν Ἀκροναυπλία.

Κάτι σὰν ἀνατριχίλα ἀνατάραξε τοὺς σκοτεινοὺς ὄγκους τῆς στενόμακρης ἐκείνης ἀποθήκης. Ἔτσι ὅπως ἀνατριχιάζει ἡ θάλασσα στὴ μπανάτσα σὰν παίρνει νὰ σηκώνεται ὁ γαρμπής.

— Σιδερένιοι ἄνθρωποι αὐτοί, εἶπε κάποιος.

Ὁ Σκελετὸς κουνήθηκε ἀπὸ τὸν τοῖχο. Ἔκανε μιὰ βόλτα νευρική καὶ στάθηκε στὴ μέση.

— Πές μας κάτι ἀπὸ κεῖ, τὸν παρακάλεσε.

Καὶ κεῖνος ἄρχισε νὰ λέει... Εἶχε μιὰ παράξενη γλύκα ἢ φωνὴ του. Μᾶς διηγίτανε ἀστεῖες ἱστορίες ποὺ τὶς ἀνακάτευε θαυμαστὰ μὲ ἄλλες σοβαρές. Πότε μᾶς ἔφερνε τὸ γέλιο στὰ χεῖλη καὶ πότε τὴ χολή. Ἦταν ἓνας μάγος. Εἴχαμε ξαπλωθεῖ γύρω του σὰν παιδιά. Κάποτε σταμάτησε.

Θά 'ταν περασμένα μεσάνυχτα. Ὅξω, οἱ ἀρβύλες τῶν σκοπῶν τυραννοῦσαν ρυθμικὰ τὸ πεζοδρόμιο. Ἐκεῖνος ὁ ξερὸς καὶ κρύος χτύπος σοῦ φαίνεται σὰν ἐκκρεμές ποὺ μετράει ἀδιάφορα τὶς ὕστατες στιγμές σου.

Ξαφνικὰ — πῶς τοῦ 'ρθε; — ἄρχισε ἓνα ρωμαλέο τραγούδι ποὺ μιλοῦσε γιὰ τὸ βοριά ποὺ «φύσηξε πάνω ἀπ' τῆς Ρουσίας τὰ χιόνια...»

Ἡ ἰδέα ἑνὸς παγωμένου ἀγέρα ποὺ στροβιλίζει τὰ χιόνια πάνω ἀπ' τὴν ἄσπρη στέπα, σοῦ δροσίζει τὴν ψυχὴ, ὅταν ζεῖς μέσα σ' ἓνα καμίνι σὰν καὶ τοῦτο.

Τό 'πε πολλὲς φορές. Μόλις τέλειωνε ὁ Σκελετὸς τὸν ἰκέτευε νὰ τὸ ξαναπεῖ. Καὶ κεῖνος ξανάρχιζε. Ὁ τρόμος εἶχε διπλώσει τὰ φτερά του καὶ κάπου θὰ κούρνιασε.

Μᾶς εἶπε κι ἄλλα τραγούδια. Ἔτσι, πέρασαν ὥρες πολλές.

Κι ἡ αὐγὴ — ποιὸς θὰ μπορέσει ποτὲ νὰ ἐμποδίσει τὴν αὐγὴ νὰ ρθεῖ; — μᾶς βρῆκε ὄλους μισοκοιμισμένους, στριμωγμένους κοντὰ του σὰ φοβισμένα παιδιά ποὺ ἀπὸ βραδὶς διάβασαν κάτι γιὰ δράκοντες καὶ ἀραπάδες...

Τὸ πρωὶ μετρηθήκαμε. Εἴμαστε ἐξήντα, ὅλοι ἄγνωστοι μεταξύ μας. Ἄπλοι ἄνθρωποι, χαμένοι στὴν ἀνωνυμία τῆς μεγάλης πολιτείας, ὑπάλληλοι, μικρονοκοκυραῖοι, ἐπαγγελματίες. Ἦσοι καὶ τίμιοι. Καὶ «νομιμόφρονες». Δὲν εἴμαστε σκληροὶ μὲ κανέναν. Κι οὔτε φανταζόμαστε πὼς οἱ ἄνθρωποι μποροῦνε νὰ φανοῦν τόσο σκληροὶ σὲ μᾶς.

Λίγο – πολὺ ὅλοι εἴμαστε εὐτυχισμένοι. Εἴχαμε τὴν εὐτυχία τῆς ἀγνοίας. Δὲ ζητούσαμε μεγάλο τόπο κάτω ἀπ' τὸν ἥλιο, τί νὰ τὸν κάναμε;

Καὶ ποτέ, ποτέ μας δὲν εἴχαμε ὑποψιαστῆ πὼς πίσω ἀπὸ τὴν ἀνθρώπινη ἀδερφοσύνη μαίνεται ἄγριος, λυσσαλέος, ἀνελέητος ὁ ἀγώνας ἀνάμεσα στοὺς ἀνθρώπους.

Μονάχα ἓνας μαθητάκος δεκάξι χρονῶ καυχιότανε πὼς «δούλευε» στὴν «τμηματικὴ τῆς ΕΠΟΝ» (τί ἐσήμαιναν τάχα αὐτά;). Ἐκεῖνος ὁ μαθητάκος κι ὁ «Βοριάς» βέβαια (ἔτσι βαφτίσαμε τὸν ἄνθρωπο ποὺ μᾶς τραγουδοῦσε κι ἄρεσε καὶ στὸν ἴδιον τὸ ὄνομα αὐτό). Αὐτουνοῦ τὰ μαλλιά εἴχανε πέσει καὶ τὸ πρόσωπό του ἦτανε σκαμμένο βαθιά. Μὰ κείνο τὸ πλατὺ μέτωπό του καὶ τὸ ἀετήσιο βλέμμα τὸν ἔκαναν νὰ μοιάζει μὲ βασανισμένο Θεό. Ὁ φυσικὸς ἦταν ἓνας κοντόπαχος σαραντάρης μὲ μικρὰ-μικρὰ ματάκια, ποὺ γυάλιζαν σὰ χαντρίτσες μέσα στὶς βαθιές τους κόγχες.

Κι ὁ Σκελετὸς ἓνα παιδί ξερακιανὸ καὶ πανύψηλο. Μᾶς ἔλεγε πὼς ἦταν ἐμποροῦπάλληλος. Κάρφωνε κεῖνα τ' ἀθῶα καὶ βοϊδίσια μάτια του πάνω μας καὶ προσπαθοῦσε νὰ μᾶς πείσει πὼς τὸν πιάσανε Ἕλληνες. Αὐτὸ δὲ μποροῦσε ἀκόμα νὰ τὸ πιστέψει. Φοβότανε πὼς κι ἐμεῖς δὲ θὰ τὸ πιστεύαμε καὶ γι' αὐτὸ μᾶς ἔβαζε χίλιους ὄρκους:

— Στὴ Μαρίνα μου καὶ στὸ στεφάνι ποὺ θὰ βάλουμε... Ἦταν Ἕλληνες. Μοῦ εἶπαν: «κατέβα κάτω ρέ...». Γιατί... γιατί;... ρωτάω... Τίποτα, τίποτα... Μὲ κλώτσαγαν καὶ δὲ μ' ἄφησαν νὰ φορέσω τὸ παντελόني μου. «Δὲ χρειάζεται...», μοῦ λένε. «Ἐκεῖ ποὺ θὰ σὲ στείλουμε δὲ φορᾶνε παντελόνια!...». Εἶναι δυνατό; Σὲ ποῖο μέρος τῆς γῆς δὲ φορᾶνε παντελόνια; Ἀκοῦς!... Καὶ πὼς θὰ γυρίσω στὸ σπίτι μου ξεβράκωτος, σᾶς παρακαλῶ; Κι ὅλο τέλειωνε ρωτώντας:

— Λέτε νὰ εἴμαστε μέσα καὶ τὴν Κυριακή;

Ο φυσικός γελοῦσε.

— Μὴ γελαῖς... Εἶναι πολὺ σοβαρό. Ἐγὼ τὴν Κυριακὴ θὰ παντρευόμουνα. Ἔχουμε πεῖ τὸ «τρέ» μὲ τὸν πατέρα τῆς Μαρίας. Ἐξοδα... ἄδειες... νταραβέ-
ρια... ἔχουν τελειώσει ὅλα... Καταλαβαίνετε;

— Ὡ ναί, τὸ ξέρω. Ὅλα ἔχουν τελειώσει, μουρμούριζε ὁ φυσικός.

Ἐκεῖνος ὁ Βοριάς ἔγινε μάνα μας. Ἔβαλε τὴ ζωὴ μας σὲ μιὰ τάξη. Ἀκόμα
καὶ τὸ μέρος γιὰ νὰ κατουρᾶμε μᾶς βρῆκε. Τὸ πρωὶ ἔκανε λίγη γυμναστικὴ
στοὺς νέους. Τὸ μεσημέρι στεκότανε πάνω ἀπὸ τὰ κεφάλια μας καὶ μᾶς πίεζε
νὰ τρῶμε κείνη τὴ σαπισμένη λάσπη, τὴ σούπα ποὺ μᾶς δίνανε.

— Πρέπει νὰ ζήσουμε, μᾶς ἐξηγοῦσε. Ἄν χρειαστεῖ νὰ πεθάνουμε, θὰ πεθά-
νουμε. Μὰ δὲ θ' αὐτοκτονήσουμε ποτέ.

Τὰ βραδάκια ἀνέβαινε σ' ἓνα σωρὸ σανίδια ποὺ βρισκότανε σὲ μιὰ γωνιά κι
ἀπὸ κεῖ μᾶς μιλοῦσε.

Ἡ ἀλήθεια, λουσμένη σ' ἓνα καινούριο φῶς, χόρευε πάνω στὰ σφιγμένα
του χεῖλη.

Ἐμεῖς εἴχαμε ὀρθάνοιχτα τὰ παραθυρόφυλλα τῆς ψυχῆς μας. Ὁ Σκελετὸς
καθότανε πάντοτε σταυροπόδι μπροστὰ-μπροστὰ. Τέντωνε τὰ μεγάλα κι
ἀθῶα του μάτια κι ἄκουγε μὲ δίψα, μ' ἀγωνία θὰ ἔλεγε.

Μονάχα ὁ φυσικός δὲ μπορούσε νὰ τὸ ἀνεχθεῖ αὐτό.

Στεκότανε μπροστὰ μας καὶ βηματίζε νευρικά. Μᾶς κοίταζε μὲ οἶχτο. Συ-
χνὰ χαμογελοῦσε εἰρωνικά καὶ μερικὲς φορὲς ξεφουσοῦσε σὰν ὀργισμένη πε-
θερά.

Μιὰ μέρα δὲν κρατήθηκε. Ἦρθε ἀγριεμένος κοντὰ μας. Τὰ μικρά του ματά-
κια πετοῦσαν σπίθες.

— Ἄκου ἐσύ, εἶπε στὸ Βοριά. Ἀφοῦ θέλεις νὰ κάνεις τὸ δάσκαλο, πές μου τί
εἶναι ἠλεκτρόλυσις; Ἔ; Μπορεῖς νὰ μοῦ πεῖς;

Καὶ μᾶς κοίταξε ὅλους μ' ἓνα χαμόγελο θριάμβου.

— Ὅχι, δὲν ξέρω. Ποῦ νὰ τὰ μάθω ἐγὼ αὐτά; Ἐσὺ πρέπει νὰ μᾶς πεῖς.

Κατέβηκε, τὸν ἔπιασε ἀπὸ τὸ χέρι καί, σπρώχνοντάς τον ἑλαφρά, τὸν ἀνέ-
βασε πάνω στὰ σανίδια.

— Όταν ξέρουμε κάτι και δέν τὸ λέμε καὶ στοὺς ἄλλους, εἶναι σὰ νὰ μὴν τὸ ξέρουμε, τοῦ εἶπε.

Ἐκεῖνος στάθηκε μιὰ στιγμή ἀμίλητος. Μᾶς κοίταξε ὄλους σὰ χαμένος κι ὕστερα κάρφωσε τὰ μικρούτσικα ματάκια του στὸ βοριά πὺ εἶχε στρωθεῖ μπροστὰ-μπροστὰ γιὰ νὰ τὸν ἀκούει καλύτερα.

— Ἐχεις δίκιο, τοῦ εἶπε. Καὶ γρήγορα-γρήγορα κατέβηκε ἀπὸ τὰ σανίδια κατακόκκινος σὰν ἀδιάβαστος μαθητής.

Ὁ Σκελετὸς ἐνθουσιάστηκε. Σηκώθηκε ὀρθιος κι ἄρχισε νὰ χειροκροτεῖ. Κι ὄλοι κάναμε τὸ ἴδιο.

Ἦστερα ἀνέβηκε στὰ σανίδια κι ὅταν σωπάσαμε μᾶς εἶπε:

— Λοιπὸν, ἐγὼ ἀδέρφια μου, λέω πὺς εἴμαστε ὄλοι ἀδέρφια. Νά... αὐτό.

Καὶ πήδησε ἀμέσως κάτω ἱκανοποιημένος ἀπὸ τὸ λόγο του.

Ὅταν νύχτωσε τραγουδούσαμε. Κοντὰ μας πιά κι ὁ φυσικὸς μὲ κείνη τὴ σουβλερὴ καὶ φάλτσα φωνή του. Μιὰ παράξενη χαρὰ φώτιζε τὰ σκοτάδια τῆς ψυχῆς καὶ τῆς φυλακῆς μας. Ὁ τρόμος τῆς πρώτης νύχτας ἦτανε πιά γιὰ ὄλους μας ἓνα κακὸ ὄνειρο.

Ἐνα ἀπόγευμα μᾶς ἐπισκέφτηκε κάποιος κοκκινοτρίχης γερμανὸς ὑπολοχαγός. Πίσω του ἐρχόταν ἓνας κοντόχοντρος ἐπιλοχίας μὲ γυαλιὰ κι ὁ διερμηνέας μὲ τὸ ἄσπρο του καλοσιδερωμένο παντελόνι.

Μᾶς ἔβαλαν στὴ γραμμὴ καὶ μᾶς εἶπανε νὰ μετρήσουμε ἀπὸ τὸ ἓνα μέχρι τὸ ἕξι. Ὁ Σκελετὸς γελοῦσε.

— Τὴν κολοκυθιά θὰ παίξουμε; μὲ ρώτησε σιγά.

Τότε ὁ κοκκινοτρίχης ἔβγαλε ἀπὸ τὴν τσέπη του δυὸ ζάρια, τὰ κούνησε λίγο στὴ χούφτα του καὶ τὰ πέταξε κάτω στὸ τσιμέντο.

— Ἐξάρεις..., εἶπε ἀντάμικα ὁ Σκελετὸς. Κι ὄλοι γελάσαμε πνιχτά.

Αὐτοὶ σκύψανε πάνω ἀπὸ τὰ ζάρια σοβαροί. Κάτι ψιθύρισε ὁ κοκκινοτρίχης στὸ διερμηνέα. Κι αὐτός, μὲ μιὰ φωνὴ ἀχρωμάτιστη καὶ βραχνὴ μᾶς ἐξήγησε πὺς ἐκεῖνοι πὺ ἔχουν ἀριθμὸ 3 καὶ 6 πρέπει νὰ βγοῦν ἀπ' τὴ γραμμὴ.

Εἴκοσι σύντροφοί μας ξεχώρισαν. Στὰ χεῖλη τους ἦτανε ἀκόμα παγωμένο τὸ χαμόγελο ἀπ' τ' ἀστεῖο τοῦ Σκελετοῦ. Κοίταζαν ἐμᾶς, κοίταζαν τὸν κοκκι-

νοτρίχη, σά μαθητές πού δέν εἶναι βέβαιοι ἂν ἀπάντησαν σωστά στήν ἐρώ-
τηση πού τούς ἔκανε ὁ καθηγητής.

Ὁ Σκελετός ἀναστέναξε.

— Εἴσατε οἱ τυχεροί, ἀδέρφια. Θά σᾶς ἀφήσουν.

Ἐκεῖνοι γέλασαν καί τράβηξαν πρὸς τὴν πόρτα χαρούμενοι. Γύρισαν καί
μᾶς χαιρέτισαν κουνώντας τὰ χέρια.

— Κουράγιο παιδιά, μᾶς εἶπε ἕνας. Θά βγεῖτε καί σεῖς.

Κι ἡ πόρτα, ἡ μεγάλη πόρτα μὲ τὸ ρολό, ἔκλεισε πάλι...

Τὴν ἄλλη μέρα τὸ πρωὶ οἱ σκοποὶ σήκωσαν τὸ ρολό καί μᾶς εἶπανε νὰ πλη-
σιάσουμε στήν πόρτα. Τότε ἕνας ἀπ' αὐτοὺς ἄπλωσε τὸ χέρι του καί μᾶς
ἔδειξε ἐκεῖ... ἀπέναντι, τὰ δέντρα.

Κι εἶδαμε τούς εἴκοσι συντρόφους μας πού κρέμονταν πάνω στὰ κλαριά
δυσ-δυσὸ σὰν ἀγριόσυκα!...

***

Εἴμαστε σὰν τὸ καραβάνι πού ἀναπάντεχα τὸ βρῆκε ἡ ὄργη τοῦ σιμούν. Τὸ
τίναξε στὸν ἀέρα καί τὸ σκόρπισε — βορὰ στὸ ἀνοιχτὸ στόμα τῆς ἐρήμου.

Κι ἡ θύελλα πέρασε...

Ἐκεῖνοι πού ἔμειναν μαζεύονται πάλι σιγά-σιγά. Δένονται πὺς πολὺ ὁ ἕνας
μὲ τὸν ἄλλο. Κοιτάζουν γύρω τους: παντοῦ τὸ ἀγνωστο τῆς ἐρήμου! Νὰ προ-
χωρήσεις!... Πρὸς τὰ πού νὰ προχωρήσεις; Ὅλη ἡ γῆς ἔχει γίνει μιὰ φυλακή.
Κι ὅμως προχωροῦν...

Μὲ πείσμα, μὲ λύσσα, μὲ πίστη. Θά φτάσουν κάποτε στήν ὄαση. Μὰ κι ἂν δέ
φτάσουν, τί πειράζει; Τ' ἀχνάρια πού ἄφησαν κάτω στὴ φλογισμένη ἄμμο θά
δείχνουν τὸ δρόμο σὲ κείνους πού ἔρχονται πίσω.

Μαζεύομαστε πάλι τὰ βράδια ἐκεῖ στὰ σανίδια. Ὁ Βοριάς τὶς πρῶτες μέρες
δὲ στεκότανε καθόλου. Ἐμοιαζε μὲ μάνα πού τῆς ἀρρώστησαν ξαφνικὰ ὅλα
τὰ παιδιά. Κάπου-κάπου, τὴ νύχτα, κάποιος μας ἀναστέναξε. Ἐκεῖνος τότε
σηκωνότανε καί πήγαινε κοντά του.

— Γιατί στενάζεις ἔτσι;

— Νά... στενάζω...

— Όχι; Κρίμα! Έγώ νά, τέλειωσα. Αυτό είχα νά σᾶς πῶ.

Καί κατέβηκε ἀπὸ τὰ σανίδια βιαστικά.

***

Τὰ γένια μας ἔχουν μεγαλώσει, ὅπως καὶ τὰ βάσανά μας.

Κι ἡ καρδιά μας μεγάλωσε. Ὅλων μας. Θέλω νά πῶ γιὰ τὴν καρδιά μας κάτι: ἦτανε μιὰ μικρὴ καὶ στενούτσικη καρδούλα πού δερνόταν ὀλομόναχη μέσα στὰ στήθια μας, ἀνάμεσα στοὺς τέσσερους τοίχους τοῦ σπιτιοῦ μας. Καὶ τώρα δῶ μέσα! Πῶς πλάτυνε, Θεέ μου!

Ἐκεῖνος ὁ Βοριάς πού φύσηξε «πάνω ἀπ' τῆς Ρουσίας τὰ χιόνια» σὰ νά ἔφτασε μέχρι τὰ σπλάχνα μας. Πῆρε ἡ καρδιά μας καινούριο αἷμα. Δέν τὴ χωρᾶνε πιά τὰ στήθια μας. Γκρέμισε τοὺς τοίχους τοῦ σπιτιοῦ μας καὶ χύθηκε στὴ γειτονιά καὶ στὴν πόλη. Ἀγκάλιασε ὅλους τοὺς ἀνθρώπους. Τοὺς ἄγνωστούς πού στενάζουν σ' ὅλη τὴ χώρα καὶ πέρα ἀπὸ τὴ χώρα...

Οἱ πυτζάμες τοῦ Σκελετοῦ ἔχουν γίνεи σὰ φόρμα ἀνθρακωρύχου. Τὸν πειράζω:

— Ἡ Μαρίνα θὰ ξοδέψει τὸ μήνα τοῦ μέλιτος προσπαθώντας νά σοῦ ξανασπρίσει τίς πυτζάμες.

Χαμογελάει μὲ πίκρα.

— Χμ... Ἡ Μαρίνα!...

— Πῶς; Ἀπελπίστηκες;

— Ἐγώ; Όχι. Ὅμως, τί νά σοῦ πῶ; Ἄλλοτες τίποτα δὲ μπορούσα νά σκεφτῶ ἔξω ἀπὸ τὴ Μαρίνα. Φαντάσου, τῆς ἄρεσαν τὰ θαλασσιὰ φορέματα. Καὶ γὼ ἔκανα τὴν ἐπιθυμία της σκοπὸ τῆς ζωῆς μου. Ὀνειρευόμουνα ν' ἀνοίξω μιὰ μέρα δικό μου μαγαζί. Ξέρεις γιατί; Γιὰ νά ἔχω μιὰ βιτρίνα ὀλόκληρη γεμάτη ἀπὸ γαλάζια τόπα. Νά ἔρχεται ἡ Μαρίνα καὶ νά διαλέγει. Λοιπόν, τώρα ὅλα αὐτά... Τίποτα. Ἐγώ, νά σοῦ πῶ, δὲ θ' ἀνοίξω μαγαζί.

— Γιατί;

— Γιατὶ ἔτσι. Δὲ θέλω πιά. Κάτι πέθανε ἐδῶ μέσα (χτύπησε τὸ στήθος του δυὸ φορές). Πῶς νά στοῦ πῶ; Ναί, πέθανε. Μαζὶ μὲ κείνους...

Σώπασε μιὰ στιγμή κι ὕστερα μοῦ ἔσφιξε τὸ μπράτσο.

— Άκουσε φίλε. Βάζεις ένα σκοπό στη ζωή σου. Λές: θα χτίσω ένα σπίτι. Και το χτίζεις κάποτε. Το λοιπόν, τί γίνεται; Φυσάει ξαφνικά ένας πουνέντες μέσα στο μυαλό σου και βλέπεις το σπίτι σου μ' άλλο μάτι. Άχαρο, βαρύ, σκοτεινό. Το σιχαίνεσαι. Και το σπίτι και τόν εαυτό σου τόν ίδιο πού τό 'χτισε. Και τότε, αδερφέ μου, βάζεις για σκοπό τής ζωής σου τὸ γκρέμισμα ἐκείνου τοῦ σπιτιοῦ. Θέλεις νὰ χτίσεις ἕνα καινούριο σπιτάκι πού θ' ἀστράφτει ἀπὸ φῶς κοντὰ στὴ θάλασσα. Νὰ κάθεσαι καὶ ν' ἀγναντεύεις πέρα τὰ σταχτιά βουνὰ καὶ τὰ σύννεφα πού θὰ ταξιθεύουνε μαζί μὲ τὰ καράβια.

— Καὶ τοὺς ἄσπρους γλάρους, συμπλήρωσα προσπαθώντας νὰ θυμηθῶ πού τὸν εἶχα ἰδεῖ ἕναν τέτοιο πίνακα.

— Ναὶ καὶ τοὺς γλάρους... Ὡραῖα ἔ; Καί... ξέρεις; Ἄκουσε νὰ σοῦ πῶ καὶ κάτι ἄλλο...

Σταμάτησε καὶ κάρφωσε τὰ μάτια του στὴν πόρτα πού μούγγρισε ἀπαίσια καθὼς σήκωσαν τὸ ρολό.

Μπήκε ἕνας χοντρός κύριος μὲ ἄσπρο κοστούμι καὶ γυαλιὰ δίχως σκελετό. Πρέπει νὰ 'τανε κάποιον σπουδαῖο πρόσωπο γιατί οἱ ἄλλοι τοῦ κάνανε διαρκῶς τεμενάδες.

Πίσω του ἐρχόταν ἐκεῖνος ὁ ἴδιος ἀξιωματικός, ὁ κοκκινοτρίχης (ὁ Σκελετός τὸν εἶχε βαφτίσει κούκλινο). Καὶ πίσω ἀπ' αὐτὸν τρεῖς φαντάρου μὲ αὐτόματα κι ὁ διερμηνέας μὲ τὸ ἄσπρο παντελόνι.

Μᾶς ἔβαλαν πάλι στὴ γραμμή.

— Ἡ κολοκυθιά! Εἶπε μὲ πίκρα ὁ Σκελετός.

Τώρα ὅμως δὲ γέλασε κανεὶς.

Μετρήσαμε πάλι τὸ ἴδιο: ἀπὸ τὸ ἕνα μέχρι τὸ ἕξι. Ὁ κούκλιнос ἔριξε τὰ ζάρια στὸ τσιμέντο κι ὁ διερμηνέας, παγερά κι ἀδιάφορα σὰν γκρουπιέρης, φώναξε:

— Τὸ τέσσερα καὶ τὸ πέντε!

Οἱ δεκατρεῖς σύντροφοί μας προχώρησαν μὲ βῆμα σταθερό. Κοιταχτήκαμε: ἐμεῖς οἱ ζωντανοὶ - ἐκεῖνοι οἱ νεκροί.

Γαλήνιος, ἀγέρωχος, μὲ τὸ πλατὺ του μέτωπο καὶ τὰ λαμπερά του μάτια, προχωροῦσε ἀνάμεσά τους ὁ Βοριάς! Ξαφνικά, σὰ νὰ εἶχε ξεχάσει νὰ βγεῖ, πε-

τάχτηκε απ' τή γραμμή κι ό Σκελετός! Τά 'χασα... Ό Σκελετός στεκότανε δίπλα μου. Έγώ είχα δυό κι αυτός τρία. Γιατί βγήκε λοιπόν ό βλάκας;

Πήγα νά φωνάξω. Ό κούκλιнос όμως τούς μέτρησε και κάτι είπε στο διερμηνέα.

— Γιατί είσαστε δέκα τέσσερις; ρώτησε αυτός. Έπρεπε νά βγειτε μόνο δέκα τρείς.

Άνάσανα... Τώρα θα έξακριβώσουν τή γκάφα του.

Ό Σκελετός όμως πετάχτηκε.

— Έγώ, είπε, έχω τέσσερα. Περισσεύει αυτός κι έδειξε τó Βοριά.

— Έγώ; Πώς περισσεύω; Έχω πέντε.

— Περισσεύει κύριε... ντραγουμάνε. Στ' όρκίζουμαι στη... ζωή μου! Δέν έχει πέντε, μην τόν άκούτε. Δέ θυμάται καθόλου γιατί είναι λιγάκι κουζουλός. Λιγάκι Πολύ κουζουλός είναι. Φαντάσου: μάς έλεγε πώς δέν είναι όλοι οί γερμανοί γαιδούρια. Ρώτησε και τά παιδιά... Είναι κουζουλός παιδιά;

— Είναι, είναι, είπε δυνατά ό φυσικός γλείφοντας τά χοντρά δάκρυα που κυλούσαν στα μάγουλά του.

— Είναι, είπα και γώ... Και θυμήθηκα τά ύφάσματα.

Ό διερμηνέας άρχισε νά έξηγει στον κούκλινο. Και τότε ό Σκελετός σβέλτα-σβέλτα γύρισε σ' αυτόν.

Χτυπούσε δυνατά τó στήθος του και τέντωνε τά τέσσερα δάχτυλά του κάτω από τή μύτη του κούκλινου.

— Ίχ, σινιόρε, τέσσερα, κουάτρο Ίχ... Αυτό κουζουλό, τρελό, Νταφνί. Νό γκούτ, καταλαβαίνει;

Ό κούκλιнос κούνησε τó κεφάλι του κι έβγαλε τήν άπόφασή του.

— Νά μείνει ό τρελός, έξήγησε ό διερμηνέας κι έσπρωξε τó Βοριά πρòς τά πίσω.

— Μά γιατί; Σταθείτε, δέν είμαι τρελός, έχω πέντε.

Και πρόστεσε δείχνοντας τó Σκελετό.

— Φοβάμαι πώς αυτός τρελάθηκε.

— Έγώ; Χμ... Ο κύριος ντραγουμάνος ξέρει. Είσαι τρελός... Οί τρελοί δὲν παραδέχονται τὴν τρέλα τους.

Ο χοντρὸς κύριος φαινότανε βιαστικός. Ἔκανε μιὰ κίνηση ποὺ ἤθελε νὰ πεῖ: «ἐμπρός, ἄς τελειώνουμε».

Ἀμέσως ἓνας φαντάρος, σὰ σκυλί ποὺ τὸ χούγιαξαν, ἄρπαξε τὸ Βοριά καὶ τὸν ἔσπρωξε μὲ δύναμη πρὸς τὰ πίσω.

Καὶ οἱ δεκατρεῖς ξεκίνησαν. Στὴν πόρτα γύρισαν τὰ κεφάλια τους πρὸς τὰ πίσω.

— Γειά σας, ἀδέρφια.

— Στὸ καλό, στὸ καλό!...

— Ἄν δεῖ ποτὲ κανεῖς σας τὴ Μαρίνα... εἶπε ὁ Σκελετός.

Τεντώσαμε τοὺς λαιμούς μας μὲ ἀγωνία περιμένοντας τὴν τελευταία του θέληση.

— Λέγε μας... θὰ τὴ δοῦμε. Τί θέλεις;

— Πέστε της πὼς... πὼς ἡ ζωὴ μας εἶναι σὰν τὰ ὑφάσματα. Αὐτὸ νὰ τῆς πεῖτε...

Τοὺς τουφέκισαν στὶς 29 τοῦ Ἀλωνάρη στὶς 4 τὸ πρωί.

Ίχ... Σούμπλις!

[απόσπασμα]

[Η συλλογή διηγημάτων Ματωμένα χρόνια πρωτοκυκλοφόρησε το 1946, ωστόσο λόγω των ανώμαλων ιστορικών συνθηκών της εποχής κυκλοφόρησε πολύ λίγο. Το 1965 ο συγγραφέας εξέδωσε ξανά συλλογή, προσθέτοντας όμως αυτή τη φορά, ως πρώτο μέρος, μια σειρά από «Μαρτυρίες και Χρονικά» τα οποία εξιστορούν γεγονότα παραπλήσια με εκείνα που πραγματεύονται τα διηγήματα, χωρίς να έχουν υποστεί μυθοπλαστική επεξεργασία. Το απόσπασμα που ακολουθεί αποτελεί εισαγωγή σε μια τέτοια μαρτυρία (που δεν παραθέτουμε εδώ), η οποία εξιστορεί μια σειρά περιστατικών πολύ παρόμοιων με αυτά του διηγήματος που προηγήθηκε (σ.σ.κ.).]

Στόν καιρό τής Κατοχής, έγραψα ένα διήγημα με τόν τίτλο «Ίχ... Τέσσερα!» πού θά τò βρεί ό άναγνώστης στο δεύτερο μέρος αυτού του βιβλίου. Είναί ή ιστορία ενός ανθρώπου πού άποφασίζει νά πεθάνει στη θέση κάποιου άλλου, γιατί βρίσκει πώς ό δεύτερος χρειάζεται περισσότερο στόν κόσμο — μία ιστορία όλότελα φανταστική πού δύσκολα μπορεί νά γίνει πιστευτή.

Είχα μάλιστα, θυμάμαι, πάντοτε τò φόβο πώς ξεπέρασα σέ τούτο τò διήγημα τὰ όρια τής νόμιμης ύπερβολής. Γιατί — άς μου έπιτραπεί ν' άνοιξω έδω μία μικρή παρένθεση — τούς είχανε άκόμα, τότε, κάτι τέτοιους φόβους όσοι γράφανε. Πασχίζανε νά στήσουνε άληθινούς ανθρώπους, ζωντανούς και κατανητούς, νά υποτάξουν τή χαώδη ροή του πραγματικού, νά τήν άνασυνθέσουν και νά τήν δώσουν σ' ένα άλλο επίπεδο και σέ μία άλλη ουσία — πράγμα πού ήτανε όπωσδήποτε άρκετά δύσκολο και ήθελε αυτό πού λέγαμε άλλοτε «ταλέντο».

Τώρα, τò ταλέντο είναι μάλλον μία ξεπερασμένη πρόληψη. Έγιναν και σέ τούτον τόν τομέα έφευρέσεις καταπληκτικές και πολύ πραχτικές, σαν τήν σκούπα τήν ήλεκτρική, άς πούμε, ή σαν τò αυτόματο πλυντήριο, πού έχουν μεταβάλλει τή λογοτεχνία σέ μία εύκολη υπόθεση — τόσο εύκολη, πού ν' άναρωτιέται κανείς αν άξίζει πιά τόν κόπο νά καταπιαστεί με δαύτη σοβαρά!

Έμενα, λοιπόν, με τήν έντύπωση ότι σέ κείνο τò διήγημα ή φαντασία κάλπαζε περισσότερο ίσως, απ' όσο έπρεπε. Και τώρα, ύστερα από είκοσι περίπου

χρόνια, έμαθα ξαφνικά ότι υπάρχουν κι άλλα τέτοια διηγήματα, που τὰ 'χει γράψει ένας άλλος συνάδελφος και τρομερός ανταγωνιστής: 'Η πραγματικότητα.

Φαίνεται μάλιστα, ότι διεκδικεί την προτεραιότητα τῆς ιδέας και πιστεύει ότι τὸν ἀντέγραψα, γιατί μιὰ μέρα ἦρθε και με βρήκε ένας ἀγνωστός μου ὡς τότε ἄνθρωπος, ὁ Γιώργης Σούμπλης.

— Έχω διαβάσει ἀπὸ χρόνια, μου 'πε, αὐτὸ που ἔγραψες για τ' ἀδέρφια μου. Τὰ πράγματα δὲν ἔγιναν ἔτσι ἀκριβῶς ὅπως τὰ λές, ἀλλὰ αὐτὸ δὲ με πειράζει. Τὸ παράπονό μου εἶναι ότι δὲν ἀναφέρεις πουθενὰ τὰ ὀνόματά τους. Τὸς γράφεις «Βοριά» και «Σκελετό», ἐνῶ τ' ἀληθινὸ τους ὄνομα εἶναι Νικήτας και Θανάσης Σούμπλης!

Νάτο λοιπὸν και πάλι! Για μιὰ ἀκόμα φορά, ἡ «φαντασία» τοῦ ἀνταγωνιστῆ, κάλπασε πὸ ξεφρενιασμένα!

Ρόδης Ρούφος

[πρωτοδημοσίευσε ως Ρόδης Προβελέγγιος]

Η άλλη όχθη

[περιλαμβάνεται στην τριλογία Χρονικό μιας σταυροφορίας]

[απόσπασμα]

[Το απόσπασμα προέρχεται από το τελευταίο μυθιστόρημα της τριλογίας, όπου ο πρωταγωνιστικός ήρωας και αφηγητής, ο Δίων, συντηρητικός διανοούμενος, έχει αφήσει την Αθήνα για να συνταχθεί με τις μη κομμουνιστικές ομάδες αντίστασης κατά των Γερμανών. Στο απόσπασμα αριστεροί και δεξιοί αντιστασιακοί έχουν συναντηθεί σε μια ταβέρνα. (σ.σ.κ.)]

Ξαφνικά ο Δίων θυμήθηκε, μ' ένα τίναγμα δυσάρεστο σαν απότομο ξύπνημα, την πραγματικότητα. Ο Γιαννόπουλος κι ο Λίχνος κάθονταν μαζί τούτη τη στιγμή στην ταβέρνα, συζητούσαν σοβαρά και σχεδόν φιλικά τις ιδέες τους - συνυπήρχαν και στη σκέψη του Δίωνα σα δυο πόλοι ελληνικής κι ανθρώπινης ουσίας. Κι όμως, αν τα γεγονότα έπαιρναν μια ορισμένη τροπή, αν έφταναν στον εμφύλιο πόλεμο, η στιγμιαία συμβίωση θα τέλειωνε. Η δημοκρατική κοσμοθεωρία του Λίχνου χωρούσε και τους δυο τους, ο ολοκληρωτισμός του Γιαννόπουλου όμως από τη φύση του δε δεχόταν αντίπαλη φωνή κι εκβίαζε την Ιστορία προς μίαν εκλογή - ή ο ένας ή ο άλλος. Κι ο Λίχνος, ο τετράγωνος εγγονός Μακεδόνων χωρικών, ο Λίχνος με τη βαριά προφορά και τους ίσιους τρόπους δε θα έσκυβε το κεφάλι μπροστά στον κομμουνιστή διανοούμενο. Θα δεχόταν την πρόκληση, θα πολεμούσε να εξοντώσει εκείνους που ήθελαν να τον εξοντώσουν. Πώς μπορούσε να υπάρξει συνεννόηση μ' εκείνους που αρνιόνταν τους κανόνες του κοινοβουλευτικού παιχνιδιού - του μόνου άλλου τρόπου που είχε επινοηθεί για τη λύση πολιτικών διαφορών έξω από την ωμή βία; Μόνο μια ελπίδα έμενε: αν το Κομμουνιστικό Κόμμα πίστευε πως δεν είχε συμφέρον να εξωθήσει τα πράγματα σε σύρραξη. Αυτό όμως θα γινόταν μονάχα αν η Κυβέρνηση είχε τη δυναμική υπεροπλία, και θα κρατούσε όσο κι αυτή. Ο χρόνος, βέβαια, ήταν σ' όφελος των κυβερνητικών... αυτά τα είχε γράψει σωστά η Λένα.

Ο Δίων επωφελήθηκε από μια παύση στην κουβέντα των άλλων και είπε τη σκέψη του.

— Ξεχνάς, απάντησε ο Γιαννόπουλος, πως θεωρητικά μπορούμε να πάρουμε την εξουσία μ' εκλογές.

— Μπα! Το πιστεύεις σοβαρά αυτό; Εσύ έλεγες πριν...

— Δεν το πιστεύω, χαμογέλασε ο αξιωματικός. Η αντίδραση έχει βαθιές ρίζες στις μάζες. Κάναμε και πολλά λάθη.

— Λάθη;

— Περιττές τρομοκρατικές ενέργειες, άκαιρους εξτρεμισμούς. Είναι μια από τις παιδικές αρρώστιες του κομμουνισμού. Γελιέσαι ωστόσο αν εξαρτάς τον εμφύλιο πόλεμο αποκλειστικά από ενδοελληνικούς παράγοντες, όπως είναι η ισορροπία των μαχίμων δυνάμεων μέσα στον τόπο. Μπορεί να χρειαστεί να χτυπήσουμε, έστω κι αν είναι σίγουρη η συντριβή μας, εφόσον αυτό θα εξυπηρετήσει πολιτικά το παγκόσμιο κίνημα.

— Δηλαδή, παρατήρησε ο Λίχνος, είν' ενδεχόμενο να σας θυσιάσουν όπως άλλοτε τους Κινέζους κομμουνιστές.

— Ακριβώς. Από την άλλη μεριά, μπορεί να 'χουμε την υπεροπλία και μολούτο να μη χτυπήσουμε, γιατί αυτό δε θα συμφέρει πολιτικά στο παγκόσμιο κίνημα.

— Και ποιος θα το κρίνει αυτό;

— Η παγκόσμια ηγεσία.

— Δηλαδή η Ρωσία;

— Ναι, οι καταραμένοι Σλάβοι, είπε κοροϊδευτικά ο ελασίτης.

— Και δέχεσαι να εξαρτήσεις τη ζωή σου, τη ζωή χιλιάδων Ελλήνων, τη μοίρα του τόπου σου, από τη διαταγή ενός ανθρώπου στο Κρεμλίνο;

— Μη μου πεις, Δίων, πως αυτό αποτελεί ξενόδουλη προδοσία, έκανε με ειρωνικά παρακλητικό τόνο ο Γιαννόπουλος. Από τη στιγμή που γίνεσαι κομμουνιστής, αυτές οι λέξεις αλλάζουν νόημα. Άλλωστε ούτε και σεις πολυπιστεύετε πια στην εθνική ανεξαρτησία με την παλιά απόλυτη έννοια. Η δική σας πολιτική θα εξαρτιέται από τις εντολές των μεγάλων καπιταλιστικών Δυνάμεων όσο κι η δική μας από τη Σοβιετική Ένωση. Ο αγώνας είναι πια

στην κλίμακα του πλανήτη, χωρίς ενότητα και πειθαρχία δεν μπορεί να γίνει. Και στο σημείο αυτό υπερέχουμε προς το παρόν. Το δικό μας σύστημα δεν έχει αντιφάσεις, το δικό σας είναι γεμάτο. Είμαι περίεργος να δω πώς θα συμβιάσετε την ανάγκη πειθαρχίας με τις αστικές σας ελευθερίες, την ανάγκη ενότητας με τα ιδιαίτερα σοβινιστικά συμφέροντα. Εκτός αν αγκαλιάσετε ειλικρινά κανένα είδος διεθνιστικού φασισμού – θα 'ταν η εξυπνότερη δουλειά που θα μπορούσε να κάνει ο καπιταλισμός για να παρατείνει τη ζωή του.

— Αυτό πρόσφεραν οι Γερμανοί, απάντησε ο Λίχνος σηκώνοντας το κεφάλι, και δεν το δεχτήκαμε. Δεν πρόκειται να πέσουμε στη θάλασσα για να γλιτώσουμε τη βροχή. Πολεμάμε για ελευθερία. Αν δεν υπήρχε αυτό το ιδανικό, εύκολα θα είχε συντριβεί η Ρωσία από τους άλλους όλους συνασπισμένους.

— Κοροϊδίες! Υπήρχαν ανταγωνισμοί καπιταλιστικών συμφερόντων. Τα ιδεολογικά ελατήρια του πολέμου, στη Δύση, ήταν επίκριμα για τους αφελείς. Δε λέω, βέβαια, κι οι αφελείς παίζουν κάποιο ρόλο στην Ιστορία. Τούτη τη στιγμή ένα σημαντικό μέρος της Δεξιάς πιστεύει ακόμα σε μια φιλελεύθερη ιδεολογία που έχει πάψει από καιρό να συμπίπτει με τα αληθινά της συμφέροντα. Όπως και να 'ναι, αυτές οι αντιφάσεις του δεξιού κόσμου θα επιταχύνουν την πτώση του.

Ίσως, απάντησε ο Δίων σκεφτικά. Αυτές οι αντιφάσεις, αυτά τα ιδανικά χωρίς συμφεροντολογικό αντίκρισμα μπορεί ν' αποτελούν αδυναμίες. Αυτά είναι όμως που με κάνουν ν' αγαπώ τον κόσμο μου, αυτές μου τον κάνουν πιο ελεύθερο και πιο ανθρώπινο από μια τέλεια οργανωμένη μηχανή.

Λάθος, είπε έντονα ο Λίχνος. Δεν είμαστε αδύναμοι, είμαστε ευέλικτοι και ελαστικοί. Μένουμε ανοιχτοί σε άπειρες δυνατότητες. Σκεφτόμαστε, συζητάμε, πειραματιζόμαστε. Δε μας περιορίζει κανένα δόγμα, ξέρουμε πως δε μετριούνται όλα σε ποσότητες...

Ο Γιαννόπουλος, περιποιητικός, παράγγειλε κι άλλο κρασί. Ο ίδιος έπινε πολύ λίγο. Κι αυτό, σκέφτηκε ο Δίων, ήταν μέρος της ασκητικής του. Έπειτα θα είχε οδηγίες, ολόκληρο συνωμοτικό κώδικα, για τη λεπτή αποστολή του στο εχθρικό στρατόπεδο: να μην κινδυνέψει ποτέ να ζαλιστεί από ποτό σε ξένο περιβάλλον, να μην του πάρουν λόγια... Η αλήθεια ήταν πως μιλούσε πολύ πιο ανοιχτά από ό,τι περίμενε κανένας. Δε σκοτιζόταν να ζαχαρώσει

προπαγανδιστικά χάπια. Έξυπνος ελιγμός, οφειλόμενος σε σωστή εκτίμηση της νοημοσύνης των συνομιλητών του, ή τόση σιγουριά για τη νίκη;...

Ο θόρυβος είχε δυναμώσει μέσα στην ταβέρνα. Ένα παλιό γραμμόφωνο άρχισε να παίζει ένα λαϊκό σκοπό. Μερικοί αντάρτες σηκώθηκαν να χορέψουν χασάπικο, άλλοι έσπαζαν ποτήρια, πολλοί τραγουδούσαν ομαδικά. Ο Δίων έδειξε την αίθουσα με μια χειρονομία:

— Γίνονται και σε σας τέτοια; ρώτησε τον Γιαννόπουλο.

— Γίνονται, απάντησε ο κομμουνιστής αργά. Το κέφι, το μεράκι, το νεοελληνικό γλέντι...

Πρόφερε τις λέξεις σαρκαστικά. Άναψε τσιγάρο κι εξακολούθησε:

— Σ' ορισμένες μονάδες του ΕΛΑΣ έχει δημιουργηθεί ένα κλίμα καπετανάτου με φισεκλίκια, φωνές, φανταχτερές στολές. Όλ' αυτά είναι έξω από τη σωστή πειθαρχία κι αποτελούν παροδικά φαινόμενα. Τα συναντάς περισσότερο, φυσικά, στους εξωκομματικούς, στους αφελείς λάτρες, της εθνικής λεβεντιάς.

Πάλι ο ειρωνικός τόνος που έβαζε εισαγωγικά στις τελευταίες λέξεις.

— Νομίζουν, συνέχισε, πως το αντάρτικο είναι μια συνέχεια του 1821, των επαναστάσεων της Κρήτης, του Μακεδονικού Αγώνα. Ας είναι, αυτά είναι λείψανα του παρελθόντος που θα σαρωθούν από την υπερεθνική φάση της Ιστορίας...

«Υπεροψία και μέθη...» θυμήθηκε ο Δίων. Υπεροψία εικονοκλάστη, μέθη παιδιού που ισοπεδώνει την άμμο για να χτίσει τον καινούργιο, τον οριστικό του πύργο. Ήταν η εποχή τέτοια, τα χρόνια ταίριαζαν σε κοσμογονικά σχέδια...

Ένας ψηλός μαυριδερός αντάρτης χόρευε τώρα μονάχος. Λιπόσαρκος κι αγέλαστος, ηδούσε τρανταχτά, έσκυβε και τσακιζόταν αργά για να πεταχτεί ξανά σα λάστιχο, το πρόσωπό του σοβαρό κι ακίνητο κάτω απ' τον ιδρώτα που έτρεχε από το μέτωπο στο στριφτό του μουστάκι. Σιγά σιγά ο άμορφος θόρυβος της ταβέρνας βρήκε έναν πόλο κι έναν προορισμό, μεταμορφώθηκε σε ρυθμικό χτύπημα δεκάδων χεριών που από πάνω του πέταγαν κάθε τόσο παθιασμένες φωνές: «Άλα! Δώσ' του! Γεια σου, Μήτσο λεβέντη!» Οι τρεις νέοι γύρισαν να παρακολουθήσουν το θέαμα. Είδαν ολόγυρα, σ' όλα τα τρα-

πέζια, αντρικές φυσιογνωμίες ξαναμμένες από λαχτάρα, συνεπαρμένες από τον πρωτόγονο παλμό, συγκινημένες από τη νοσταλγία που πλανιόταν τώρα με τα επιδέξια πόδια του χορευτή σε μίαν επική σύνθεση όλης της δύναμης, του πόνου και της ελπίδας της ζωής τους. Σε τούτα τα βήματα ζωντάνευαν μηνύματα χωριών και θάλασσας, καημού και Διόνυσου, έρωτα και θάνατου, εκείνης της βαθύτατης απαισιοδοξίας που βρίσκεται συζευγμένη με κάθε ελληνική κατάφαση βίου – ο Χάρος που παραμονεύει το παλικάρι, αλλά κι η λεβέντικη αντιμετώπισή του στα μαρμαρένια αλώνια. Ο Αχιλλέας που θρηνεί τα νιάτα του μα ρίχνεται στη μάχη, ο γλεντζές πολεμιστής με τη συνείδηση του σκοταδιού, η αναρχική μέθη ελευθερίας, ο λιτός ανδρισμός, η περιφρόνηση για την πρόνοια, την οικονομία, την οργάνωση της ζωής... Ολόκληρη η παράδοση του Γένους που ο Γιαννόπουλος ήθελε να ξεκαθαρίσει...

Ξάφνου πλημμύρισε τον Δίωνα η χαρούμενη αίσθηση πως ανήκε κι αυτός σε τούτη τη φυλή, στην παράδοση και το ήθος που ιστορούσε ο χορευτής, πως η καρδιά του ήταν συγχρονισμένη με τους ανώνυμους συντρόφους των άλλων τραπεζιών. Τους ανήκε, τους ανήκε, θ' αγωνιζόταν να προστατέψει αυτό τον κόσμο από την επιβουλή των ψυχρών ιδεολογικών αφαιρέσεων... Άρχισε κι αυτός να χτυπάει τις παλάμες του ρυθμικά, ενωμένος με τους άλλους. Κι όταν είδε τον Λίχνο να πετάγεται ξαφνικά όρθιος, να τσακίζει το ποτήρι του χάμω και να ορμάει κι αυτός να χορέψει, δεν το βρήκε παράξενο από μέρους ενός τόσο ήσυχου και μετρημένου, συνήθως, ανθρώπου. Εδώ ήταν κάτι παρόμοιο με το λιμάνι της Πρέβεζας – ξεχνιόταν κάθε προσωπική ιδιομορφία, κοινωνικές και πνευματικές κατηγορίες συγχωνεύονταν μέσα στο κοχλαστό καζάνι του ρωμείου κεφιού. Ο νεαρός Αθηναίος οικονομολόγος χόρευε τώρα αδερφωμένος, πιασμένος απ' τον ώμο με τον άγνωστο Μήτσο. Πότε ακολουθούσαν ο ένας τον άλλον, πότε κρατιόνταν από μαντίλι και στριφογύριζαν με πιότερη ανεξαρτησία ο καθένας, πότε χωρίζονταν και χόρευαν ο ένας αντίκρυ στον άλλον, με τα μπράτσα απλωμένα οριζόντια και κροταλιστά δάχτυλα μπλεγμένα στο τέμπο της μουσικής. Οι θεατές παραληρούσαν από ενθουσιασμό, τα ποτήρια άδειαζαν κι έσπαζαν, το κρασί έτρεχε ποτάμι, κι ωστόσο υπήρχε κάποια αόρατη πειθαρχία, κάποιος αέρας λειτουργικού μυστήριου γύρω στο χορό, που κρατούσαν τη σκηνή σε απόσταση από ένα κοινό μεθύσι.

Μια στιγμή ο Δίων γύρισε προς το μέρος του Γιαννόπουλου και τον είδε να κάθεται ακίνητος, ατάραχος, με το προστατευτικό χαμόγελο ενός ενήλικου που παρακολουθεί παιδιά να παίζουν. Αυτό του χτύπησε στα νεύρα.